

شناسایی معیارهای زمینه‌های پژوهشی مطالعات میان رشته‌ای قرآن کریم

زهرا نقی زاده: دانشجوی دکتری، پژوهشگر مرکز مطالعات میان رشته‌ای قرآن کریم جهاد دانشگاهی
زهرا فیضی^۱: کارشناس ارشد، پژوهشگر مرکز مطالعات میان رشته‌ای قرآن کریم جهاد دانشگاهی

دوفصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم

سال هفتم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، صص. ۹۷-۱۰۳

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۰۴/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۰۷/۲۵

چکیده

هر حوزه دانشی از شاخه‌ها و زمینه‌های متنوعی تشکیل شده است و در درون هر کدام از آنها سوالات و مسائلی وجود دارد که نیازمند تحقیق است. ولیکن از منظر ساختارهای سازمانی تعیین زمینه‌ها و انجام پژوهش بر روی آنها، در کاهش هزینه موثر بوده و معیارهایی نیاز است تا بر اساس آن زمینه‌های پژوهشی شناسایی شود. این مساله خصوصا در زمینه پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن با دیگر علوم خود را نشان می‌دهد. بر این اساس مقاله حاضر با هدف شناسایی معیارهایی جهت تعیین زمینه‌های پژوهشی در حوزه مطالعات میان رشته‌ای قرآن و علوم تدوین شده است. روش انجام این پژوهش از نظر روش‌شناسی کیفی بوده و در آن با استفاده از مطالعه کتابخانه‌ای، گروه متمرکز^۲ و تکنیک گروه اسمی (NGT)^۳ انجام شده است. جامعه آماری شامل ۷ نفر از کارشناسان علوم قرآنی، علوم تربیتی، جامعه‌شناسی و مدیریت آموزشی بوده‌اند. با استفاده از نظرات کارشناسان ۷ معیار جهت تعیین زمینه‌های پژوهشی تعیین شده‌اند، این هفت معیار عبارتند از تعیین میزان خلأهای پرداختن به موضوع، تعیین ظرفیت قرآنی پرداختن به موضوع، بازار پژوهش موضوع، تنوع حوزه‌های دانشی مرتبط، میزان تاثیرگذاری مشکلات آن حوزه بر جامعه، در برگیری موضوع، توان تخصصی موجود در کشور و سازمان است.

کلید واژه‌ها: معیار، پژوهش، میان رشته‌ای، قرآن، علوم

۱. نویسنده مسئول: feizi.z.58@gmail.com

2. Focus group

3. Nominal group technique

۱- مقدمه

قضاوت درباره درستی فرآیند پژوهش و کیفیت محصول نهایی، مستلزم معیارهای ارزیابی است که در قسمت‌های مختلف یک پژوهش باید مورد توجه قرار گیرد (صدوقی، ۱۳۸۷). پاسخگویی و جامع بودن معیارها به گونه‌ای باید باشد که در تمامی حوزه‌های دانشی از جمله حوزه مطالعات میان رشته‌ای نیز قابلیت استفاده را داشته باشد. میان رشتگی باعث تحول تاریخی یک رشته علمی و منجر به پیوند معرفت شناختی و هستی شناختی آن با یک علم دیگر می‌شود و علاوه بر کثرت‌گرایی معرفت شناختی، دلالت بر نوعی کثرت‌گرایی روش شناختی نیز دارد (نبوی، ۱۳۹۵). قرآن کریم نیز در حوزه مطالعات میان رشته‌ای قرار می‌گیرد. ظرفیت قرآن به گونه‌ای است که امکان بررسی موضوعات و مسائل متعدد در آن وجود دارد. شاخه‌های علمی نیز دارای گستردگی است و همین امر انتخاب حوزه و موضوع کاری در دو رشته را با مشکل مواجه می‌سازد.

در خصوص شناسایی معیارهای پژوهشی تحقیقات متفاوتی صورت گرفته است. بهمنی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان معیار پژوهش قرآنی، به ارائه معیارهایی جهت ارزیابی قرآنی بودن پژوهش‌ها پرداخته است. نتایج محقق نشان داد که معیارهای قرآنی بودن پژوهش‌ها شامل خاستگاه قرآنی عنوان، نیاز به مطالعه قرآنی و منابع قرآنی، نقش و تاثیر عنوان یا ایده بر توسعه و تعمیق علوم، معارف و یا رفتار قرآنی بوده که هر کدام ضرایب متفاوتی را دارا می‌باشند. صدوقی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای به بررسی معیارهای ویژه ارزیابی پژوهش کیفی پرداخته است. نتایج او نشان داد که در تحقیقات کیفی نیز معیارهایی همچون قابل اعتماد و قادر به نشان دادن دقت (در فرایند) و تناسب (در محصول نهایی) از منظر محققان کیفی مهم است و همچنین باید معیارهای انتخاب شده با ماهیت پژوهش (روش‌شناسی، اهداف و فرض‌های معرفت شناختی) سازگار باشد. خندقی و پاک مهر (۱۳۹۱) در مقاله‌ای به آموزش معیارهای اخلاق پژوهش پرداخته است. یافته‌های محقق نشان داده است که توجه به آموزش اصول اخلاقی در روند تحقیق اهمیت دارد و کسانی که این معیارها را آموزش دیده‌اند بیشتر آن را در کار خود رعایت کرده‌اند. مرادی و صلصالی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای به بررسی انسجام در پژوهش کیفی پرداخته است. نتایج او نشان داد که چهار مساله کلی در خصوص تعریف انسجام، مصادیق عدم انسجام در روش‌شناسی کیفی، علل عدم وجود انسجام و در نهایت راهکارهای ارتقا انسجام در روش‌شناسی کیفی، در تمامی مقالات مورد توجه بوده است و عوامل مختلفی زمینه ساز عدم انسجام پژوهش‌های کیفی می‌شود. شریفی (۱۳۸۲) مقاله‌ای را جهت ارزیابی کیفی پژوهش‌ها ارائه داده است. مساله محقق این است که رشد انتشار مقالات علمی در سال‌های

اخیر رو به فزونی بوده است و آیا همچنان که کمیت آثار افزایش یافته، کیفیت آثار نیز بهبود یافته است؟ محقق پس از بررسی منابع، اعلام می‌کند که پژوهش‌های داخل کشور علاوه بر رشد کمی نیازمند تدوین معیاری جهت بررسی کیفیت کارهای انجام شده دارد.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که در زمینه معیارهای پژوهشی در خصوص تعیین حوزه پژوهش میان علوم قرآنی با دیگر علوم کاری انجام نشده است. در نتیجه تحقیق حاضر به دلیل اهمیت قرآن و جایگاه میان رشته‌ای آن و همچنین گسترش مطالعات میان رشته‌ای، به دنبال پاسخگویی به سوال زیر است:

در تعیین زمینه‌های پژوهشی در حوزه مطالعات میان رشته‌ای قرآن کریم با علوم دیگر چه معیارهایی را باید در نظر گرفت؟

۲- روش

این پژوهش به لحاظ روش‌شناسی و با توجه به نوع سوالات مقاله، کیفی است که در آن با استفاده از سه روش دیگر به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته است. اولین روش مورد استفاده، روش مطالعه کتابخانه‌ای است که در آن به مرور و بررسی منابع در زمینه موضوع پرداخته است. سپس با استفاده از روش گروه متمرکز معیارها شناسایی شده است. در روش گروه متمرکز تعداد ۶ تا ۱۲ نفر از کارشناسان با در نظر گرفتن معیار همگنی و شباهت در برخی ویژگی‌ها انتخاب شده‌اند دلیل همگنی در اعضا با در نظر داشتن طیف متفاوتی از تجربه به آن دلیل است که چنانچه تجربه‌های آنان یکسان باشد احتمال آن وجود دارد که اطلاعات قابل ملاحظه‌ای از مصاحبه حاصل نشود. اما این بدان معنی نیست که ویژگی‌های افراد کاملاً ناهمگون باشد (بازرگان، ۱۳۹۳).

در ادامه با استفاده از تکنیک گروه اسمی و ایده‌نویسی از نظرات کارشناسان، به معیارها وزن داده شده است. تکنیک گروه اسمی از طریق فرآیندی که اظهار نظرهای فرد را به توضیحات مختصر محدود می‌سازد و از یک برگ رأی مخفی برای انتخاب ایده‌ها از بین ایده‌های حاصل از توفان فکری، استفاده می‌کند؛ به این هدف نائل می‌شود. برای این که این تکنیک مؤثر واقع شود، شرکت‌کنندگان باید بپذیرند که تصمیم گروه، لازم الاجراست (رضایی زاده، انصاری و مورفی، ۱۳۹۴). استخراج معیارها و امتیازدهی به آنها در این تحقیق با سه گام صورت گرفته است. در گام اول، با بارش فکری در جلسه گروه متمرکز، معیارها شناسایی شد، در گام بعد با استفاده از تکنیک گروه اسمی هر کدام از اعضا به این معیارها وزن دادند. در گام سوم، وزن‌های به دست آمده با یکدیگر جمع و میانگین آنها برای هر معیار در نظر گرفته شده است.

۳- یافته‌ها

پس از بررسی نظرات کارشناسان، هفت معیار جهت شناسایی زمینه‌های پژوهش در مطالعات میان رشته‌ای قرآن کریم و علوم دیگر، به دست آمده که در جدول ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱: معیارهای استخراج شده از تکنیک اسمی

معیار
میزان خلأ پرداختن به موضوع
ظرفیت قرآنی پرداختن به موضوع
بازار پژوهش موضوع
تنوع حوزه‌های دانشی مرتبط
میزان تأثیرگذاری مشکلات آن حوزه بر جامعه
در برگیری موضوع
توان تخصصی موجود در کشور و سازمان

جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که این معیارها عبارتند از میزان خلأ پرداختن به آن موضوع، ظرفیت قرآنی پرداختن به موضوع، بازار پژوهش موضوع، تنوع حوزه‌های دانشی مرتبط، میزان تأثیرگذاری مشکلات آن حوزه بر جامعه، در برگیری موضوع و توان تخصصی موجود در کشور و سازمان. پس از استخراج این معیارها، میزان وزن این معیارها نیز در گروه کارشناسان در رشته‌های علوم و معارف قرآنی به دست آمد و میزان وزن این معیارها در جدول شماره ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲: وزن دهی به معیارها در مطالعات میان رشته‌ای قرآن

وزن	معیار
۳۰	میزان خلأ پرداختن به موضوع
۱۸	بازار پژوهش موضوع
۱۶	تنوع حوزه‌های دانشی مرتبط
۱۶	میزان تأثیرگذاری مشکلات آن حوزه بر جامعه
۱۰	در برگیری موضوع
۱۰	توان تخصصی موجود در کشور و سازمان
۱۰۰	جمع کل

همانطور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود که میزان خلأ پرداختن به موضوع در رشته علوم و معارف قرآنی، ۳۰ امتیاز، بازار پژوهش موضوع ۱۸، هر کدام از معیارهای تنوع حوزه‌های دانشی

مرتبط و میزان تاثیر گذاری آن حوزه بر جامعه ۱۶، در برگیری موضوع و توان تخصصی موجود در کشور و سازمان تا امتیاز ۱۰ را می‌تواند بگیرد. در خصوص رشته‌های قرآنی معیار ظرفیت قرآنی پرداختن به موضوع در جدول اصلی حذف شده است.

الف- توضیح و تعریف هر معیار

در تعیین میزان خلأ پرداختن به آن موضوع، با کلید واژه‌های مرتبط با شاخه‌های هر علمی در منابع علمی معتبر همچون SID، نورمگز و... به جستجو پرداخته و فراوانی موضوعات را تعیین می‌کنند. در امتیاز دهی به این معیار هر چقدر فراوانی یک موضوع بیشتر باشد، خلأهای پژوهشی در آن شاخه کمتر خواهد بود و بالعکس. معیار دوم، ظرفیت قرآنی در پرداختن موضوع است که در تعیین آن در هر علمی با بررسی میزان پرداختن آن شاخه از آن علم با توجه به کلید واژه‌های اصلی آن، در قرآن کریم، ظرفیت پرداختن به آن موضوع در این منبع وحی مشخص خواهد شد.

در معیار بازار پژوهش موضوع، سه مساله در تعیین آن موثر است. اولین عامل، تعداد مراکزی که امکان دریافت پروژه در آن شاخه علمی وجود دارد، شناسایی می‌شود. دومین مساله، اعتبار تخصصی مرکزی که در آن پروژه‌های علمی پیشنهاد شده است و سومین عامل، برخورداری از بازار پژوهش هر مرکز با توجه به موضوعاتی که در هر شاخه قرار گرفته است. با جمع فراوانی‌های این سه معیار وضعیت هر شاخه از علم مورد نظر در بازار پژوهش موضوع مشخص می‌گردد.

معیار چهارم، میزان تنوع حوزه‌های دانشی مرتبط است. در این معیار ابتدا درفتی از شاخه‌های علم مورد نظر ترسیم می‌شود، در ترسیم درفت به ابعاد آن علم، رویکردهایی که در آن علم وجود دارد، شیوه‌ها و روش‌های انتقال اطلاعات در آن علم مورد توجه قرار می‌گیرد. سپس در معیار چهارم با توجه به تنوعی که هر شاخه در بر می‌گیرد، به آن امتیاز داده می‌شود.

پنجمین معیار، میزان تاثیر گذاری مشکلات آن حوزه بر جامعه است. هر کدام از شاخه‌ها با مسائلی مواجه است، در این معیار این مهم است که این مسائل و مشکلات بر جامعه تا چه میزان تاثیر گذار هستند. در انتخاب موضوعات پژوهشی باید در نظر داشت حل مشکلات کدام شاخه می‌تواند در بهبود وضعیت اجتماع موثر واقع شود.

معیار دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد، دربرگیری موضوع است. در برگیری هر کدام از شاخه‌های یک علم را با توجه به شاخه‌های درفت رسم شده تعیین می‌کنند. بر اساس این معیار، هر چه موضوع بین رشته‌ای باشد از پیچیدگی بیشتری برخوردار بوده و هر چه موضوع از حیثه خاصی برخوردار باشد، پیچیدگی کمتری دارد. معیار هفتم عبارت از توان تخصصی موجود در کشور و سازمان است. هر سازمان و کشوری برای انجام پژوهش و تعیین شاخه‌های علمی، باید به این نکته که توان تخصصی در آن کشور یا سازمان در جهت انجام پژوهش در چه میزان است، توجه داشته باشد.

ب- نحوه به دست آوردن وزن هر شاخه

پس از تعیین معیارها، جهت وزن دهی و تعیین شاخه مورد نظر در رشته‌های دیگر لازم است تا

پس از به دست آوردن اطلاعات اولیه نسبت و تناسب اعداد به دست آمده را با توجه به وزن آن‌ها امتیاز دهی نمود. برای نمونه اگر بخواهیم در میان دو شاخه علوم قرآنی و معارف قرآنی انتخاب صورت بگیرد، ابتدا معیارها را در خصوص این دو شاخه بررسی می‌شود. برای مثال در معیار میزان خلأ پرداختن به موضوع، پس از بررسی تحقیقات در این دو شاخه نسبت فراوانی آن‌ها به یکدیگر این چنین است:

علوم قرآنی ۲ برابر معارف قرآنی است، به این معنی که تحقیقات در زمینه علوم قرآنی بیشتر از معارف قرآنی است در نتیجه خلأ پرداختن در معارف قرآنی بیشتر است. در نتیجه وزن معارف بیشتر از علوم قرآنی خواهد بود. پس وزن علوم قرآنی یک دوم وزن معارف است. با توجه به آن که وزن کل ۳۰ است، یک دوم آن یعنی معادل ۱۵ امتیاز علوم قرآنی و ۳۰ وزن معارف قرآنی است.

۴- نتیجه گیری

در انجام پژوهش روش‌های متنوعی وجود دارد. به گونه‌ای که در بحث روش‌شناسی از نظر اهداف و مفروضه‌های معرفت‌شناختی تنوع بسیاری وجود دارد و همین امر، شیوه‌ها و معیارهای ارزیابی را در جهت انتخاب روش‌های پژوهش ایجاد کرده است. این مساله در خصوص علوم و شاخه‌های متنوع تشکیل دهنده آن نیز وجود دارد. هر کدام از شاخه‌های علوم بر حسب پاسخگویی به نیازهایی ایجاد شده‌اند. تنوع در شاخه‌ها و نیازها، گوناگونی موضوعات و زمینه‌های تحقیقی را به وجود می‌آورد. در این میان سازمان‌ها و مراکزی که به دنبال پژوهش و بررسی در شاخه‌های علمی هستند، در انتخاب موضوع و زمینه بررسی با مشکل مواجه می‌شوند. یکی از مشکلات مهم این امر، ایجاد هزینه‌هایی گزاف و بیهوده برای سازمان‌ها و مراکز پژوهشی است چرا که به دلیل عدم شناسایی زمینه مناسب تنها به پژوهش‌های پراکنده می‌پردازند و هدفی را در تحقیقات خود دنبال نمی‌کنند.

این مساله در خصوص موضوعات میان‌رشته‌ای که در نگرش و روش‌های بررسی آن‌ها با ترکیبی از روش‌ها و علوم مواجه است، بیشتر نمایان می‌شود. در این میان قرآن به دلیل جامعیت و قابلیت بررسی موضوعات آن با رویکردهای دیگر علوم، در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای قرار می‌گیرد. بسیاری از محققان در پی آن هستند تا تحقیقاتی را همزمان در میان علوم دیگر و قرآن کریم انجام دهند. تعیین معیار هفتگانه در مقاله حاضر مسیر انجام این تحقیقات را آسان می‌کند. با توجه به هفت معیار گفته شده در یافته‌ها، می‌توان حوزه مطالعاتی را محدود نمود و همزمان با آن از صرف هزینه‌های بیهوده در مسیری بدون هدف را از میان خواهد برد.

منابع

امین خندقی، مقصود و پاک مهر، حمیده (۱۳۹۱). آموزش معیارهای اخلاق پژوهش. فصلنامه اخلاق در علوم فناوری، شماره ۴، صص ۱-۱۲.
بهمنی، سعید (۱۳۸۸). معیار پژوهش قرآنی. ویژه نامه وحدت موضوعی سوره‌ها، شماره ۵۷.

- رضایی زاده، مرتضی. انصاری، محسن و مورفی، ایمون (۱۳۹۴). راهنمای کاربردی روش تحقیق مدیریت تعاملی. تهران: جهاد دانشگاهی.
- رضایی، علی (۱۳۹۲). توفان فکری. تهران: انتشارات زاگرس.
- شریف‌زاده، محمد جواد و نادران، الیاس (۱۳۸۹). ضرورت مطالعات میان رشته‌ای و افق‌های نوین در مطالعات حقوق و اقتصاد در اسلام. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، دوره دوم، شماره، صص ۱-۳۰.
- شریفی، ونداد (۱۳۸۲). ارزیابی کیفی پژوهش. تازه‌های علوم شناختی، شماره ۴، صص ۱۰۸-۱۱۰.
- صدوقی، مجید (۱۳۸۷). معیارهای ویژه ارزیابی پژوهش کیفی. فصلنامه علمی- پژوهشی روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۵۶، صص ۵۵-۷۲.
- مورن، جو (۱۳۸۷). میان‌رشتگی. ترجمه: حاتمی داوود، چاپ اول، تهران: پژوهش‌شکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ویس مرادی، مجتبی و صلصالی مهوش (۱۳۸۹). انسجام در پژوهش کیفی. نشریه دانشکده پرستاری و مامایی، شماره ۷۰، صص ۴۵-۵۳.